

АЗ ИЗБИРАМ ПРОСВЕТА!

ТЕЗИ МАТЕРИАЛИ СА
ОТ ПРОЕКТИТЕ ЗА НАШИТЕ
НОВИ УЧЕБНИЦИ.

РАБОТНИ МАТЕРИАЛИ ПО НОВАТА УЧЕБНА ПРОГРАМА

ВАЖНО ЗА РОДИТЕЛИТЕ: Електронните учебници на „Просвета“ може да разгледате и закупите на www.e-uchebnik@bg.

какво
се случва?

как
изглежда?

4

ПОВЕСТВОВАНИЕТО, ОПИСАНИЕТО И РАЗСЪЖДЕНИЕТО В ТЕКСТА

► Когато се разказва нещо, което се е случило, което се случва в момента или тепърва предстои да се случи, се създава **повествователен текст**.

- Повествованието представя последователност от действия.
- Повествованието се използва във всекидневното общуване, в текстове по научни теми и в художествени текстове – разкази, романи, приказки, митове, легенди, предания, басни.
- Характерни черти на повествователния текст:

Може да е от името на един от героите, от името на няколко герои или от името на неутрален разказвач, който не е участник в действията, а само ги наблюдава отстрана.

Разказвачът си служи с т.нар. авторска реч, а героите – с пряка реч.

Използват се сегашно, минало и бъдеще време.

Има засилена употреба на глаголи за сметка на останалите части на речта.

► Към текстовете повествование спадат също:

- новините в медиите;
- биографиите на известни личности;
- комиксите;
- кратките текстови съобщения в електронното общуване.

► Чрез повествованието най-често се търси отговор на въпросите: *Какво се случва? В каква последователност?*

► Думите **повествование** и **повествуване** са дублети, т.е. и двата форми са правилни.

► Когато се представят външният вид на хора, предмети, явления, природна картина, обстановка, облекло или се разкрива душевно преживяване на герой, се създава **описателен текст**.

- Описанието представлява изреждане на признаци или основни черти въз основа на наблюдение.
- Характерни черти на описателния текст:

Изброяват се качества, разкриват се признаци, а не действия.

Основно се използва сегашно време, но се допуска и минало време.

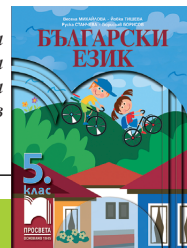
Преобладават съществителните и прилагателните имена за сметка на останалите части на речта.

► Към текстовете описание спадат също:

- каталозите;
- гупляните с описания на стоки;
- разписанията на превозните средства.

► Чрез описанието най-често се търси отговор на въпросите: *Как изглежда? Какво представлява?*

Коренът на съществителното име *разсъждение* се извежда от друга сродна дума – *съждение*, която пък идва от глагола *съдя* – *създавам си мнение по някакъв въпрос*.

► Към текстовете разсъждение спадат също:

- ▷ текстовете на повечето реклами;
- ▷ мненията в онлайн форумите.

► Чрез разсъждението най-често се търси отговор на въпросите: *Защо? Как? Какъв е изводът?*

► Пишете запетая пред изразите: *така че, тъй като, благодарение на което, въпреки че, вследствие на което, поради което, освен че*, които често се използват в текст разсъждение.

Някои от тях могат да стоят в началото на сложно изречение – в този случай проследете къде свършва простото изречение, което въвеждат, и пишете запетая след края му. Сравнете:

*Това е сигурно, **тъй като** са налице много доказателства.*

***Тъй като** са налице много доказателства, това е сигурно.*

► Изразите *от една страна* и *от друга страна* се отделят със запетая.

► Когато се представят размисли или доказателства във връзка с някакво твърдение, изразява се позиция или се обяснява нещо, се създава **текст разсъждение**.

- ▷ Разсъждението се използва при защитаване на собствено мнение, при обосноваване на отговори на въпроси и на научни факти.
- ▷ Разсъждението се използва във всекидневното общуване, в текстове по научни теми и в художествени текстове.
- ▷ Характерни черти на текста разсъждение:

Изгражда се от твърдения и примери, които водят до определен извод или до обобщение.

Основното глаголно време е сегашното време.

Предпочитат се сложните съобщителни изречения. За свързване на простите изречения най-често се използват: *защото, понеже, така че, затова, обаче, ето защо, тъй като, благодарение на което, въпреки че, вследствие на което, поради което, освен че* и др.

Преобладават следните специфични думи и изрази: *поради това, заради това, въпреки това, благодарение на това, също така, важно е, съществено е, заслужава си да, трябва да се изтъкне, следва да се подчертае, най-напред, накратко казано, в заключение, с една дума, може да се обобщи, от една страна, от друга страна* и др.

Прочетете откъса от приказката „Грозното патенце“ на Х. Кр. Андерсен и изпълнете задачи 1 – 8.

Изведнъж патенцето почувства как крилете му се разперват, как зашумяват по-силно отпреди и го понасят бързо напред. Преди да се опомни, то се намери в една голяма градина, гдето ябълковите дървета бяха вече покрити с цвят, а бързовината ухаеше и свеждаше зелените си клони над лъкатушешите канали. Тук беше много хубаво, миришеше на пролет. И ето, из гъсталака на дърветата се показа три великолепни бели лебед. Те шумяха с криле и плуваха гиздаво по водата. Патенцето познаваше тия чудни птици. Обхвана го някакво странно, тъжно чувство. (...)

И патенцето полетя, спусна се във водата и заплува срещу великолепните лебеди. Те го забелязаха, размахаха криле и тръгнаха право към него.

– Убийте ме! – прошепна патенцето и като наведе глава към водата, зачака смъртта. Ала какво видя то в прозрачната вода? Своето собствено отражение, но не някаква тъмносива птица, безобразна и неподвижна, а бял, строен лебед. (...)

Сега младият лебед мислеше с радост за патилата, които беше преживял. Благодарение на тях той можеше да оцени още по-добре своето сегашно щастие и всичкото великолепие, което го окръжаваше. А големите лебеди плуваха около него и го милваха с клюновете си.

Тогава той се засрами и скри глава под крилото си. Той сам не знаеше какво да прави; беше много щастлив, ала не можеше да се гордее, защото доброто сърце не познава горделивостта. Той си мислеше как го гонеха и му се присмиваха, а сега всички го наричат най-прекрасната от всички прекрасни птици.

1 Проследете случващото се в откъса, за да определите кои са отделните смислови части, озаглавете ги и формулирайте темата на текста.

2 Докажете с примери от текста наличието на повествование, описание и разсъждение.

Помислете как да обосновете мнението си по въпроса *Кое е по-важно – как изглежда човек или какво се крие зад външния му вид?* Защитете позицията си пред класа.

В древността лебедът е бил символ на благородната чистота и прорицателската дарба. Благодарение на тази прорицателска дарба лебедът предвеща приближаващата си смърт и издава удивителни плачевни звуци. Днес изразът „лебедова песен“ се използва за означаване на забележителна последна изява на велики хора.

Освен това птицата се свързва с древногръцкия бог Аполон, един от синовете на Зевс, покровител на музиката, танците и прорицателството. Лебед носи новородения Аполон във въздуха и под негово влияние богът получава дарбата да пророкува бъдещето.

Организирайте конкурс за написване на съчинение със заглавие „Един ден, който никога няма да забравя“. Определете жури и срок за предаване на съчиненията. Представете публично трите съчинения, които журито е оценило като най-сполучливи. Анализирайте ги от гледна точка на това кои типове текст са налице и преобладават в тях – описание, повествование или разсъждение.

- 3 Прочетете отново откъса, като отстраните прилагателните имена. Как се променя смисълът на текста след съкращенията?
- 4 Открийте и запишете глаголите от текста, които представят последователно действията на патенцето, и определете в кое глаголно време са употребени.
- 5 Представете какви изводи си прави патенцето, когато разбира, че се е превърнало в лебед.
- 6 Съгласни ли сте с казаното в текста, че „доброто сърце не познава горделивостта“? Спомнете си случка с вас или епизод от книга или филм, за да обосновате мнението си.
- 7 Преразкажете откъса от името на младия лебед.
- 8 Прочетете откъс от текста на Константина Иванова, ученичка от 6. клас в гр. Русе, озаглавен „Грозното патенце в моя свят“.

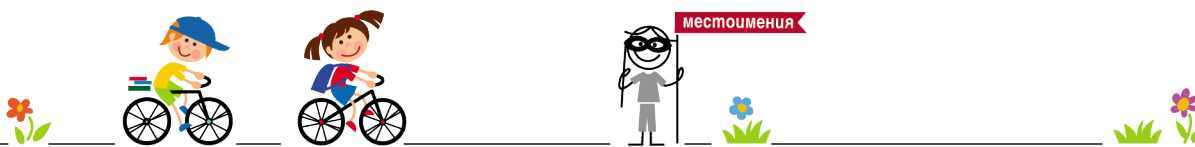
Много често съм мислила, че аз съм грозното патенце. Чувствала съм се различна от другите. Може би заради външния ми вид. Някои хора дори са ми го казвали, но не съм се засягала, защото знам, че аз съм си аз и никой няма право да ми казва каква трябва да бъда.

Но от друга страна, не съм точно като грозното патенце. Защото въпреки всичко аз се усмихвам и продължавам напред.

Аз не познавам „грозни патенца“, но ако познавах, нямаше да се държа с тях като „стара патица“, а щях да ги разбера и да ги подкрепя, да ги накарам да се усмихнат, защото знам и много добре разбирам как се чувстват... Трябва да сме добри и да не оценяваме хората по това как изглеждат. Трябва да се вгледаме вътре в тях, в душата им, защото там е истинската красота на човека.

„Думите“, електронно списание

- Докажете, че текстът е разсъждение, като откриете в него думи и изрази, присъщи за този тип текст.
- Посочете поне два извода, до които стига шестокласничката.
- Обяснете с няколко изречения значението, с което в текста са употребени изразите *грозни патенца* и *стара патица*.

ЛИЧНО МЕСТОИМЕНИЕ. ВЪЗВРАТНО ЛИЧНО МЕСТОИМЕНИЕ

Личните местоимения са кратки думи, с които:

► заместваме други думи, ако вече е ясно за кого или за какво говорим:

Андрей отсъства днес. Той е на състезание.

► избягваме повторенията в изказването си:

Мария има рожден ден. Тя ще прави тържество.

► правим връзка между отделните изречения:

Сърцето на жирафа тежи цели 11 кг. То е на 2 – 3 метра под мозъка.

► означаваме участниците в общуването:

► **говорещия** – с формите за 1 лице:

*Аз реших задачата и **ми** писаха шестица.*

***Ние** дойдохме първи и **ни** похвалиха.*

► **слушания** – с формите за 2 лице:

***Ти** не тренираш редовно и затова **вие** загубихте мача.*

► **лица и предмети, за които говорим** – с формите за 3 лице:

*Децата са любопитни. **Те** искат всичко да **им** се обяснява.*

Формите *мен* и *мене*, *теб* и *тебе* са **еднакво правилни**.

Пълните и кратките форми **може да се употребяват съвместно**:

мен(е) ме, на мен(е) ми, тебе (те), на теб(е) ти, него го, на него му, нея я, на нея ѝ.

Местоимението *ѝ* (3 л. ег. ч. ж. р.) се пише с ударение, за да се разграничи от съюза ***и***. Сравнете:

Подариха ѝ куче.

местоимение

Подариха ми и куче.

съюз

С формите за **2 л. мн. ч.** на личното местоимение изразяваме и учтивост. Тогава ги пишем с **главна буква** независимо дали става дума за един човек, или за повече хора.

Кратките форми на местоименията се пишат отделно.

Личните местоимения означават лица и предмети. Имат форми за **лице** и **число** и се променят според службата си в изречението.

Пълни и кратки форми на личните местоимения

Когато са подлог
(само пълни форми)

- 1 лице:** аз/ние
2 лице: ти/вие
3 лице: изменят се по *рог*
▪ мъжки рог: <i>той</i>	<i>те</i>
▪ женски рог: <i>тя</i>	
▪ среден рог: <i>то</i>	

Когато НЕ са подлог
(пълни и кратки форми)

– <i>мен(е), ме, ми; нас, ни</i>	<i>тях, ги, им</i>
– <i>теб(е), те, ти; вас, ви</i>	
– <i>него, го;</i>	
– <i>нея, я, ѝ</i>	
– <i>него, го</i>	

Запомнете правописа на израза **от само себе си**.

Неправилно е вместо **себе си** да използваме *мен си, теб си, него си* и пр.

С възвратното лично местоимение означаваме, че вършителят извършва действието върху себе си.

То има:

- ▶ **пълни форми:** **(на) себе си**
Човек трябва да уважава себе си.
- ▶ **кратки форми:** **се, си**
Мария бързо се облече.
Ясен си обеща да не се страхува.

Прочетете текста и изпълнете задачи 1 – 6.

Знаеш ли, че когато уважавах себе си, другите го забелязват?

Доскоро аз непрекъснато се критикувах и се стремях винаги да ставам все по-добър и по-добър. Нещата не вървяха на добре, докато една моя учителка не ми каза, че не е зле повече да се уважавам и да си вярвам.

Реших да последвам съвета ѝ и да се опитам повече да се харесвам, за да видя какво ще се случи.

Това, което установих, беше невероятно. Приятелите и съучениците ми започнаха да се отнасят към мен с много по-голямо уважение. Родителите ми също започнаха да говорят и да се държат с мен по съвсем различен начин от преди.

Ти не вярваш, нали?

Тогава се постарай поне за една седмица да престанеш да се критикуваш мислено или на глас, защото това се отразява на отношението на околните към теб.

Спомни си поговорката „Каквото повикало – такова се обадило“ и действай!

Не отлагай!

От интернет

Ако се съмнявате дали **се** е кратка форма на възвратното лично местоимение, или е част от глагола, открийте правилния отговор така:

► Опитайте да заместите **се** с пълната форма **себе си** и **ако смисълът се запазва**, това е **местоимение**:

заблуждавам **се** →
заблуждавам **себе си**

► Ако **се** не може да се замени със **себе си**, значи, е **част от глагола**:

смея **се** →
~~смея себе си~~

?

1 Открийте в текста всички глаголни форми, които са придружени от **се**, **си**, **себе си**. Направете в тетрадките си таблица по посочения модел и разпределете формите, които открихте. Ако сте работили правилно, резултатът ще е следният: 15 форми в първата колона, 6 – във втората, и 9 – в третата.

Глаголни форми, придружени от се , си , себе си	Глаголни форми, придружени от възвратни лични местоимения	Глаголни форми, в които се и си са част от глагола

2 Открийте в текста формите на личните местоимения, с които е означен *говорецът*, и ги запишете.

Местоименията аз, ние, ти, вие, той, тя, то и те може да се пропускат в изказването, ако смисълът позволява.

Това е възможно, защото глаголите, към които те се отнасят, носят информация за лице и число.

Отивам на море.

↓
аз

Обичаш ли сладолед?

↓
ти

Тренираме плуване.

↓
ние

→

3 Открийте в текста формите на личните местоимения, с които е означен *слушаният*, и ги запишете.

4 Препишете личните и възвратните лични местоимения от първите два абзаца на текста и определете граматичните им признаци.

5 Съставете по едно изречение с глаголите *уважавам*, *вярвам* и *харесвам*, като употребите глаголите в 3 л. мн. ч. и ги съчетавете с възвратно лично местоимение. След това в същите изречения вместо възвратно лично местоимение, употребете лични местоимения. Обяснете как се променя смисълът на изреченията.

6 Препишете от текста по две изречения, в които местоименията *аз* и *ти* са пропуснати, но се подразбират. Променя ли се смисълът, ако ги добавим? Защо?

7 Препишете изреченията, като изберете правилния вариант от посочените в скобите.

Александра не постъпи добре, защото мисли само за (нея си/себе си).

Предпочитам да купя тази картичка за (себе си/мен).

Всичко стана ясно от (само себе си/от самосебе си).

Преди да се оплаквате от нещо, потърсете причината у (вас си/себе си).

8 В текста на поздравителна картичка, която петокласник е написал за своята класна ръководителка, са допуснати правописни грешки. Препишете го, като ги отстраните.

Госпожо Каменова,

Искам от сарце да ви чиститя рождения ден! Бадете все така усмихната и добра! Нека работата да ви носи много радос, да ви слушът ученицитеи да имате много поводи за осмивки в къщи и в училище.

9 Открийте формите на личното и на възвратното лично местоимение в изразите. Обяснете значението на всеки от тях.

Търкулнало се гърнето и си намерило похлупак.

Пратиха го за зелен хайвер.

Храни куче да те лае.

Широко му е около врата.

16

ПРИТЕЖАТЕЛНО МЕСТОИМЕНИЕ. ВЪЗВРАТНО ПРИТЕЖАТЕЛНО МЕСТОИМЕНИЕ

► С **притежателните местоимения** означаваме **принадлежност**.

Те имат **пълни** и **кратки** форми.

► **Пълните** форми се изменят по **лице, число, род** и могат да се **членуват**.

► **Кратките** форми се изменят **само по лице**.

► **Формите за лице на притежателните местоимения означават:**

- **1 лице** – принадлежност на **говорящия**;
- **2 лице** – принадлежност на **слушания**;
- **3 лице** – принадлежност на **този** или **това**, **за което говорим**.

Кратките форми на притежателните местоимения съвпадат с някои кратки форми на личните местоимения. Те са омоними.

За да решите каква е кратката форма – на лично или на притежателно местоимение, открийте правилния отговор така: **преобразувайте кратката форма в пълна според смисъла:**

Ели **ми** даде маркер → Ели даде **на мен** маркер.
Ели взе маркера **ми**. → Ели взе **моя** маркер.

► Изговаряйте и пишете с **Я**: **тя**хна, **тя**хно.

► Изговаряйте и пишете с **Е**: **те**хен, **те**хни; **наше**, **ваше**.

► Пишете с **И**: **неи**н.

► Пишете формите за мн. ч. с **И** накрая: **мои**, **твои**.

► Пишете кратката форма за ж. р. с ударение: **И**.

► Пишете с **главна буква** **Ваш**, **Ви**, когато изразявате учтивост.

Кратката форма е за притежателно местоимение, ако стои след име (съществително, прилагателно, числително):

съучениците **ми**,
новите **ми** приятели,
двете **ми** ръце.

Кратката форма на възвратното лично местоимение съвпада с кратката форма **си** на възвратното притежателно местоимение. За да сте сигурни какво е местоимението, преобразувайте кратката форма в пълна:

Дадох **си** сметка.
Дадох на **себе си** сметка.
(възвратно лично)

Той изпълнява обещанията **си**.
Той изпълнява **своите** обещания. (възвратно притежателно)

Форми на притежателното местоимение

Пълни форми			Кратки форми
Притежател в ед. ч.			
	Притежаван обект в ед. ч.	Притежаван обект в мн. ч.	
1 л.	мой, моя, мое	мои	ми
2 л.	твой, твоя, твое	твои	ти
3 л. м. р.	негов, негова, негово	негови	му
3 л. ж. р.	нейн, нейна, нейно	нейни	й
3 л. ср. р.	негов, негова, негово	негови	му
Притежател в мн. ч.			
	Притежаван обект в ед. ч.	Притежаван обект в мн. ч.	
1 л.	наш, наша, наше	наши	ни
2 л.	ваш, ваша, ваше	ваши	ви
3 л.	техен, тяхна, тяхно	техни	им

Когато вършителът е изразен с **име** или **местоимение** в 3 л., за да изразим, че нещо му принадлежи, задължително използваме **свой, -я, -е, -и, си**.

► С **възвратното притежателно местоимение** означаваме **принадлежност на вършител** на действието.

Пълните му форми се изменят по **род** и **число** и се **членуват**. **Кратката** му форма **не се изменя**.

Форми на възвратното притежателно местоимение

Пълни форми				Кратка форма
м. р. ед. ч.	ж. р. ед. ч.	ср. р. ед. ч.	мн. ч.	
свой	своя	свое	свои	си

Прочетете текста и изпълнете задачи 1 – 5.

Белгийският консул беше приятен гребен човек. Неговата най-голяма забележителност представляваше тривърхата му брада и грижливо намазаните му с помада мустаци. Той приемаше своя ангажимент много сериозно и винаги бе облечен с късо черно сако, раирани панталони, излъскани до блясък обувки и огромна вратовръзка. Висок лъскав цилиндър завършваше тоалета му.

Хората от града изобщо не намираха облеклото му за необикновено.

Първата сутрин след моето пристигане консултът ме прие във всекидневната си. Стените ѝ бяха украсени с множество фотографии в солидни рамки. Столовете бяха целите застлани с покривчици. На работната му маса имаше червена кадифена граперия. Краищата ѝ завършваха с ярки зелени ресни. Саята изглеждаше чудновато грозна.

За да провери доколко зная френски, консултът ме покани да седна на масата, извади един дебел и опърпан том, отвори го на първа страница и го сложи пред мене.

– Вас моля те да прочетете това – каза ми той, а златните му зъби приятелски проблеснаха в брадата му.

*Джералд Даръл,
из „Мое семейство и други животни“*

?

1 Открийте всички форми на притежателното и на възвратното притежателно местоимение в текста. Разпределете ги в таблица, като в отделни колони запишете пълните и кратките форми на всеки от двата вида местоимения.

2 Трансформирайте изреченията с пълни форми на притежателното и възвратното притежателно местоимение от текста, като замените тези форми с кратките им съответствия.

3 А сега разпределете в две колони формите на притежателното местоимение, които открихте в задача 1, но според признака притежател в ед. ч./притежател в мн. ч.

► **Кратките форми на местоименията се пишат отделно.**

► Пълните форми за ед. ч. на двете притежателни местоимения завършват на **-й**, а формите им за мн. ч. – на **-и**:

мой	→	ден	мои	→	дни
твой	→	те	твои	→	дни
свой	→	свои	свои	→	дни

Ани ни показва **своя/ней-ния** нов таблет.

За да сте сигурни кое от двата вида притежателни местоимения трябва да употребите в изречението:

1 Открийте вършителя – в изречението по-горе това е *Ани*.

2 Открийте коя дума се пояснява от местоимението – *таблет*.

3 Преценете дали тази дума назовава **нещо, което принадлежи на вършителя** – таблетът на Ани ли е.

4 Ако е така, трябва да употребите **възвратно притежателно местоимение** – таблетът е на Ани, значи, в изречението трябва да се употреби *своя*.

4 Направете в тетрадките си таблица и извадете от текста всички словосъчетания с форми на притежателното местоимение. Посочете притежателя според смисъла на текста. Следвайте образца.

Словосъчетания с притежателни местоимения	Притежател
Неговата най-голяма забележителност	белгийският консул

5 Кой най-често е в ролята на притежател в текста? Кой е предметът на общуването в текста? А какво преобладава в текста – повествование, описание или разсъждение?

6 Определете граматичните признаци на местоименията (вид местоимение, пълна/кратка форма, лице, число, род, членуване) в следните изречения. Преобразувайте кратките форми в пълни, за да сте сигурни, че сте работили правилно.

В двора на кооперацията ни живеят няколко котки. Сутрин, когато лампата ми светне, те се скупчват под нашия прозорец и започват да мяукат. Тогава отивам бързо до хладилника и вземам оттам неща, които с брат ми няма да ядем. Нарязвам ги и внимателно ги пускам на котетата. Така денят им започва с котешко угощение.

7 Препишете изреченията, като изберете правилния вариант от посочените в скобите.

Вълците правят за малките (си/им) удобни леговища. В древността египтяните вярвали, че след смъртта (си/им) хората се преселват в друг свят. Набезите и грабежите на викингите ставали през лятото, когато времето било подходящо за плаванията (им/си). По (своего/тяхното) поведение гръцките богове приличали на хората – ревнували, карали се и хитрували. Скоро след пристигането (си/и) групата ни тръгна към манастира „Св. Наум“.

8 Разкажете устно за домашния любимец на свои познати. Опишете външността му, навиците му и взаимоотношенията му с неговите стопани.

Време на глагола.

Минало свършено и минало несвършено време

Здравей, Емо,

Имам интересна новина. Вчера ми подариха кученце – дакел. Донесе го сестра ми. Умрях от радост. Цял ден си играх с него, а то тичаше насам-натам, душеше навсякъде вкъщи. Сега стои до краката ми и ти праща много поздравя. Ако знаеш колко е сладко – казва се Джони, има кафява лъскава козинка и маха много смешно с опашка. След малко ще го изведе на разходка. Ще обиколим улиците наоколо и ще се похваля на приятелите си. Като дойдеш през лятото, ще го видиш и ти. Засега – чао!

21.05.17 г., Карлово

Лили

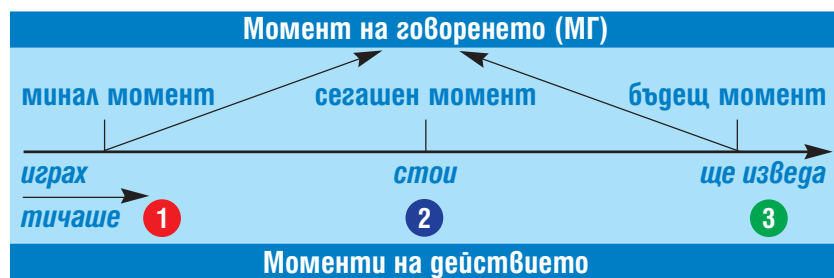
Ролята на глаголите в текста

Глаголите в текста означават:

- **какво се случва** с нещата, за които се говори – подаряването на кученцето (подариха), донасянето му (донесоха), играта с него (играх);
- **кога се случват** различните действия – кученцето е подарено **вчера** (подариха), **сега** е до Лили (стои), а **след малко** ще бъде изведено на разходка (ще изведе).

Момент на говоренето и момент на действията, означени в текста

Глаголът винаги изразява **времето на действието** спрямо **момента на говоренето**, в случая – момента, в който Лили пише писмото.

Действие, означено с глаголна форма за:

- **минало свършено време**, се представя като **завършено**: играх;
- **минало несвършено време**, се представя като **незавършено**: играех.

Време на глаголите в текста

1

2

3

Минало свършено и минало несвършено време

Сегашно, минало свършено и бъдеще време се наричат основни глаголни времена.

Основни глаголни времена

Александър Теодоров-Балан е един от най-големите изследвачи на българския език. Той шеговито нарича глагола „слона на българската граматика“. Не е ли странно глаголът да се сравнява със слона? Това сравнение е подходящо, защото, представете си, глаголът в българския език има форми за девет глаголни времена.

- В нашето общуване най-често използваме глаголи в:
- сегашно време;
 - минало свършено време;
 - минало несвършено време;
 - бъдеще време.

Лице	Сегашно време	Минало свършено време	Минало несвършено време	Бъдеще време
аз	играя	играх	играех	ще играя
ти	играеш	игра	играеше	ще играеш
той (тя, то)	играе	игра	играеше	ще играе
ние	играем	играхме	играехме	ще играем
вие	играте	играхте	играехте	ще играте
те	играт	играха	играеха	ще играт

Глаголът в 1 лице, единствено число, сегашно време се нарича **основна форма**. В речниците всеки глагол се вписва с основната си форма.

Полезно е да знаеш

За да разграничиш формите за минало свършено време от формите за минало несвършено време:

1. Намери формата за 1 л. ед. ч. за двете минали времена – и в мин. св., и в мин. несв. вр. окончанието е -х:
аз **четох** – мин. св. вр.;
аз **четях** – мин. несв. вр.

2. Спрегни формата във 2 л.:

ти **чете** – мин. св. вр.;

ти **четеше** – мин. несв. вр.

Ако глаголната форма има окончание **-ше**, тя е за минало несвършено време.

Минало свършено и минало несвършено време

Когато говорим за минали събития, най-често използваме глаголните форми за минало свършено време и за минало несвършено време.

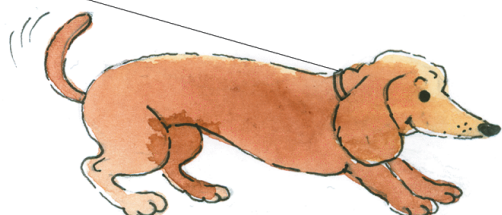
➤ Ако искаме да представим едно действие като **станало, приключило в миналото**, употребяваме **минало свършено време**: *играх, игра, игра.*

➤ Ако искаме да представим едно действие като **ставашо в миналото**, но **неприключило**, употребяваме **минало несвършено време**: *играех, играеше, играеше.*

ВАЖНО!

Когато променяме един глагол по форма, ние го спрягаме. Всички форми на един глагол образуват неговото спрежение. Глаголите в българския език се делят на три спрежения. Най-лесно спрежението на глагола разпознаваме чрез окончанието му в 3 л. ед. ч., сег. вр.:

I спрежение:	-е:	чете, пише, пее
II спрежение:	-и:	върви, лети, свири
III спрежение:	-а/-я:	рисува, гледа, тързаля

A) ще тичам В) тичам
Б) тичахме Г) тича

A) пеех В) пишех
Б) мислех Г) казах

A) пеех В) построих
Б) ходих Г) свирях

А) чета, свиря, уча В) мисля, пея, скачам
Б) тичам, вървя, виждам Г) лъжа, плета, дойда

Той няма да излезе, защото **четè** нещо интересно.
Той **чète** до късно вечерта.

А) Подчертаните глаголни форми са за едно и също време.
Б) Подчертаните глаголни форми се различават по ударение.
В) Подчертаните глаголни форми са за различни времена.
Г) Първата глаголна форма означава действие, извършващо се в момента на говорене, а втората – действие, извършващо се преди момента на говорене.

6. Определи основната форма и спрежението на всеки от глаголите. Внимавай, в текста на Емилиян Станев има и една форма на спомагателен глагол, който не се отнася към нито едно от трите спрежения.

Чудесни са априлските дни и нощи в северните поли на нашата Стара планина, в нейните китни котловини и запазени от ветровете полета. Тогава цъфти глогът и отдалече вятърът носи неговата сладка, гъста миризма: цъфтят сливовите дървета, вишните и крушите, нивите се зеленят, заобиколени от младите жълто-зелени гори, в които кукаат кукувиците от сутрин до вечер. Сред блеенето на овчите стада, сред звъна на хлопатарите и песента на птиците идват чудните априлски вечери.

7. В кое време са подчертаните глаголи? Използвай рубриката „Полезно е да знаеш“ от с. 19.

Следващото яйце **мълчеше**, затуй **почукахме** и него. Щом **почукахме**, **отвътре се обади** много сърдит глас: Драги ми господине, **викаше** сърдитият глас, не можеш ли **да почукаш** по-леко! И като **каза** това, она **отвътре счупи** яйцето и **се измъкна** навън, ама кисел, кисел, та не ти се ще

даже да го **погледнеш**. Я се **отмести**, драги ми господине, **бутна** врабецът едно от врабчетата, да **видя** какво **минава** навън под гнездото. Добре де, **защо се блъскаш?**, го пита врабчето, а новакът хич и **не го поглежда**, а му **говори**, **обърнат** гърбом към него. Драги ми господине, аз не съм се **пръкнал** на тоя свят, за да ми **се правят** забележки! Да, драги ми господине.

Йордан Радичков

8. Определи в кое време са глаголите. Препиши текста, като ги замениш с форми за сегашно време.

Стрелнаха се над селото първите лястовички. Светнаха окъпани от пролетното слънце снежните върхове на Родоп. Потеккоха надолу ручей и потопиха ливадите. Напъниха клоните на прасковата, която шумеше пред прозореца на Николовата стая. Затопли се земята...

9. Препиши текста, като замениш подчертаните глаголни форми с форми за минало несвършено време.

Под меката светлина на залязващото слънце **всичко се вижда** ясно на тази страна. **Блестят** зелените поляни, из доловете **се подават** черни сенки, **белеят се** пътищата, а на запад зеленото море на нивите, **заляно със слънце**, **прелива** талазите си и **блести**. **Оттам е** вълчицата – бяло петно сред околната зеленина. **Тя бяга** все **тъй** в тръс, спокойно, равномерно, без да се **спира**, без да **души** или да се **оглежда**.

10. Прочети откъс от приказката „Златното момиче“, като последователно заменяш формите на -л, -ла, -ло, -ли с форми в сегашно време.

Момичето хукнало след питката и дълго я гонило из тъмните гъсталаци. Когато се върнало, бащата си бил отишъл. То взело да вика и да го търси. Викало и плакало, викало и плакало, скитало се из пущинака, докато се мръкнало. Изведнъж в тъмното съгледало малка къщичка на горската поляна.

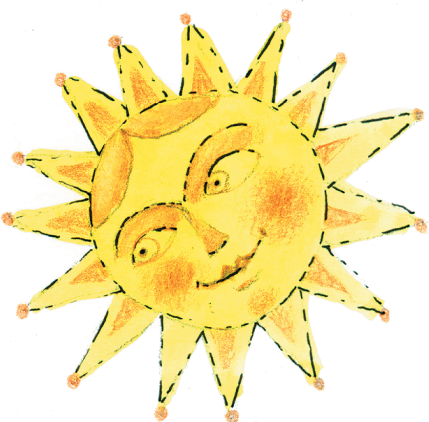
От прозорчето ѝ се чул глас:

– Кой плаче? Момче ли си, или момиче? Ако си момче – върви си по пътя, ако си момиче – влез при мене!

В горската къщичка живеела чудновата бабичка. Сиво-зелените ѝ коси били много редки, но дълги и вятърът ги духал на всички страни, тъй че приличали на паяжина. Носът ѝ бил остър, ноктите – дълги и закривени, а на рамото ѝ седял бухал. Горската магьосница прибрала момичето при себе си и го нагостила.

На сутринта то станало рано и докато магьосницата още спяла, разтребило, поръсило пода с вода и измело. А бабичката станала, умил се, взела бухала и тръгнала по свои работи из гората. Ала преди това заръчала на момичето да нахрани животинките ѝ – все разни змии и гуцери...

11. Разкажи интересна случка, която си преживял. След като напишеш текста си, определи глаголни форми за кои времена преобладават в него.

Нелични глаголни форми (причастия)

Описвайки разходка в планината, трима шестокласници са написали:

А. На поляната до хижата **запалихме** огън. Той **пламтеше** буйно и **горя** дълго. **Пяхме** и **танцувахме**, докато **огънят догоря**.

Б. На поляната до хижата **запалихме** огън. Отначало той беше **слаб**, но бързо се **разгоря** и стана **буен** и **силен**. **Пяхме** и **танцувахме** дълго около **червените** пламъци.

В. На поляната до хижата **насядахме** край **запаления** огън. **Горящите** клони и **съчки**, които момчетата донесоха, дълго **осветяваха** лицата ни. **Късно** през нощта **поляхме догорелия** огън с вода и **се прибрахме** в хижата.

Ето какви думи е избрал всеки от авторите, за да характеризира огъня в съчинението си:

■ в съчинение А:

запалихме
пламтеше
горя
догоря

■ в съчинение Б:

слаб
буен
силен
червените

■ в съчинение В:

запаления
горящите
догорелия

глаголи

причастия

прилагателни имена

Ако сравниш думите в колоните от съчинение В и от съчинение А, ще забележиш, че **причастията** *запаления, горящите, догорелия* са производни думи съответно от глаголите *(да) запаля, горя, (да) догоря* и също като тях означават **действия**.

Ако сравниш думите в колоните от съчинение В и от съчинение Б, пак ще видиш, че **причастията** приличат и на **прилагателните имена**, тъй като също като тях означават **признаци** на предмет.

Граматични признаци	Глагол	Причастия	Прилагателно име
лице	+	—	—
число	+	+	+
време	+	+	—
зalog	+	+	—
определеност	—	+	+

Причастията

в текста

Думи, които **произхождат от глаголи**, но **означават признаци на предмет**, се наричат **причастия**.

ВАЖНО!

Граматични признаци на причастията

Причастията произхождат от глаголи, но са **нелични глаголни форми**, тъй като **нямат лице**.

В същото време причастията за разлика от личните глаголни форми **се менят по род и могат да се членуват** – като прилагателните имена.

Единствено деепричастието не се изменя по форма.

Миналите деятелни причастия и техните форми

Тази нощ, към 12,30 часа, рибарският кораб „Вълнолом“ подал сигнал за помощ. До сутринта няколко спасителни екипа търсили изчезналия кораб.

Най-после потопеният от бурята кораб е открит от водолази. С тяхна помощ изпадналите в беда моряци от „Вълнолом“ са спасени. Екипажът вече е пристигнал на брега.

Причастията *подал, търсили, изчезналия, изпадналите, пристигнал* са **минали деятелни причастия**. Ще ги познаеш по наставката **-л** и по това, че също като прилагателните имена се менят по род и могат да се членуват – *подал, подала, подало, подали; подалият, подалата, подалото, подалите*.

Форми на миналото свършено и миналото несвършено деятелно причастие

Може да ти се стори трудно да разграничаваш миналото свършено от миналото несвършено деятелно причастие, защото и двете имат наставка **-л**.

Ако в минало деятелно причастие замениш **-л** с **-х** и спрегнеш получения глагол във 2 и 3 лице, можеш да разбереш дали той е в минало свършено време, или е в минало несвършено време. Това ще ти помогне да определиш верно и вида на причастиято:

- ако при замяната се окаже, че глаголът е в минало свършено време, причастиято е минало свършено;
- ако се окаже, че глаголът е в минало несвършено време, причастиято е минало несвършено:

ВАЖНО!

Миналите деятелни причастия се делят на:

■ минали **свършени** деятелни причастия:
писал, свирил

■ минали **несвършени** деятелни причастия:
пишел, свирел
Формите на минало свършено и на минало несвършено деятелно причастие, образувани от глаголи от III спрежение, съвпадат: *рисувал – рисувал*.

Отрицателната частица **не** се пише:

■ **разделно** само ако причастиято – минало деятелно, **е** **сказуемо** в изречението:
Той не виждал нищо; Децата не дочакали госта.

■ **слято**, ако причастиято – минало деятелно или минало страдателно, **не е** **сказуемо**:
Децата, недочакали госта, си тръгнаха.
Най-после пристигна недочаканият гост.

Причастие	Глаголна форма с окончание -х и форми за 2 и 3 лице
<i>играл</i> – мин. св. деят. прич.	<i>играх, игра, игра</i> ➔ ➔ мин. св. вр.
<i>играел</i> – мин. несв. деят. прич.	<i>играех, играеше, играеше</i> ➔ ➔ мин. несв. вр.

Глаголите от III спрежение, както и някои глаголи от II спрежение образуват еднакви форми за минало свършено и минало несвършено деятелно причастие:

Глагол	Минало свършено деятелно причастие	Минало несвършено деятелно причастие
<i>рисувам</i> (III спр.)	<i>рисувал</i>	<i>рисувал</i>
<i>гледам</i> (III спр.)	<i>гледал</i>	<i>гледал</i>
<i>вървя</i> (II спр.)	<i>вървял</i>	<i>вървял</i>

8. Образувай минало свършено и минало несвършено деятелно причастие от глаголите *чета, гладя, бия*.

9. Подчертай миналите деятелни причастия в текста и ги разпредели в две групи: минали свършени и минали несвършени деятелни причастия.

Едно време всички животни шетали по земята свободно. Човекът не ги преследвал, те ходели на воля и си живеели добре.

Веднъж човекът отишъл да оре. Орал, що орал, станало пладне, той пуснал воловете да починат и попасат трева, па легнал да дремне малко. Докато спял орачът, минал вълкът, изял единия вол и се излегнал сит и щастлив на ливадата. Орачът се събудил, видял каква беда го сполетяла, отишъл и хванал вълка, та го впрегнал в ралото. Така орал орачът през целия ден – с един вол и с един вълк. Волът, понеже си знаел работата, ходел кротко в браздата и теглел ралото, а вълкът, научен да живее на свобода и безгрижно, искал да се измъкне из ярема, та се дърпал насам-натам, спирал се без време и орачът го биел с остена и бодял с железен бод. Поорал така човекът докъм залез-слънце, мушил с копралята си вълка и тоя най-послед паднал обезсилен на браздата.

– Видя ли – рекъл орачът – колко си по-слаб от вола и не можеш да теглиш ралото? Отсега нататък волът винаги ще те муши с роговете си, а ти да бягаши от него и отдалеч да му правиш поклон!

След това орачът изпрегнал вълка, изгърбил го силно още два-три пъти с остена и си отишъл.

Оттогава, та и до днес вълкът никога не напада вол. Той удавя кон, овца, агнета, магарета, но вол – никога! Щом види вол, бяга далеч от него, защото го е страх да не го впрегнат пак да оре.

10. Преразкажи приказката от задача 4, като гледаш извадените минали свършени и минали несвършени деятелни причастия – те ще бъдат ключови думи в твоя преразкаж.

11. А сега трансформирай преразкажа си, като замениш миналите свършени и миналите несвършени деятелни причастия с глаголни форми за сегашно време. Защо в последния абзац на текста няма да се наложи промяна?

12. Разпредели в две отделни колони следните минали свършени и минали несвършени деятелни причастия: *пеели, мечтал, говорел, ходили, мислела, купили, разбрало, живееел*.

20. НЕИЗМЕНЯЕМИ ЧАСТИ НА РЕЧТА.

НАРЕЧИЕ. ПРЕДЛОГ

- Ще си припомните и ще разширите знанията си за неизменяемите части на речта и по-конкретно за наречието и предлога.
- Ще задълбочите знанията си за употребата на тези части на речта в различни типове текстове.

Както показва названието им, като цяло **неизменяемите части на речта** (*наречието, предлогът, съюзът, частицата и междуметието*) не се променят по форма.

НАРЕЧИЕ

- Коя част на речта се нарича наречие?
- Припомнете си с какво се отличава наречието от другите части на речта.

Наречията могат да поясняват:

- глаголи (*работя усилено*);
- прилагателни имена (*твърде весел*);
- наречия (*много рано*);
- съществителни имена (*стаята вляво*).

В по-голямата си част наречията са неизменяеми думи. Някои наречия обаче имат степени за сравнение, например: *весело – по-весело, най-весело; добре – по-добре, най-добре*.

ВИДОВЕ НАРЕЧИЯ

В зависимост от значенията си наречията образуват няколко групи.

ПО ЗНАЧЕНИЕ	
ЗА МЯСТО	навън, горе
ЗА ВРЕМЕ	рано, късно
ЗА НАЧИН	бързо, весело
ЗА КОЛИЧЕСТВО	много, малко

1. Прочетете текста. Извадете наречията и определете вида им.

Бледата светлина на краткия безслънчев ден вече гаснеше, когато в тишината се разнесе слаб далечен вой. Той изви бързо нагоре и като достигна най-високата си точка, се задържа, трепкащ и напрегнат, а после бавно замря...

– Нас гонят, Бил! – каза човекът пред впряга. Гласът му прозвуча дрезгаво и неестествено. Той беше изрекъл думите с явно усилие.

– Няма дивеч – отвърна другарят му. – От дни насам не съм виждал дори и заежки следи.

Те вече не си продумаха, но ушите им напрегнато долавяха ловния вой, който продължаваше да се разнася зад тях.

Джек Лондон

- Прочетете текста без наречията. Какво открихте?

2. Прочетете текста. Определете мястото на наречията спрямо думата, към която се отнасят в изречението.

Една сутрин великанът лежеше буден в леглото, когато чу някаква хубава музика. Тя прозвуча много сладко и той реши, че сигурно наблизо минават

царските музиканти. Всъщност това беше само една малка сипка, която пееше пред неговия прозорец, но той толкова отдавна не беше чувал птичка да пее в градината, че му се стори да е най-хубавата музика на света...

– Пролетта, изглежда, е дошла най-после – рече великанът, скочи от леглото и погледна навън.

Какво видя той?

Той видя най-изумителна гледка. През малка дупка в стената децата се бяха промъкнали в градината и насядали по клоните на дърветата. На всяко дърво, което можеше да види, имаше по едно малко дете. А дърветата се бяха така зарадвали, задето децата са пак при тях, че се бяха покрили с цвят и нежно размахваха клони над главите на малките. Птичките прехвърчаха насам-натам и чуруликаха от възторг, а цветята надзъртаха през зелената трева и се смееха.

Оскар Уайлд

- Кои наречия от горния текст могат да променят словоредата си?

3. В кои от изреченията има наречия?

1. Мъжът поздравя тъжно и седна на пейката.
2. Студеното време продължи цяла седмица.
3. Старата жена вървеше бавно по улицата.
4. В съседната къща се настани тайнствено момиче.
5. Момчето погледна сърдито приятелите си.
6. По сърдитото лице на момчето пробяга усмивка.
7. Директорът отговори студено на поздрава на мъжа.
8. Химикалките ми тайнствено изчезват.
9. Жената се вгледа в замисленото му тъжно лице.

4. С думите *лесно*, *бързо*, *умно*, *сериозно* напишете по две изречения, като в първото изречение употребите думите като прилагателни имена, а във второто – като наречия.

ПОМОЩ

В изречението *Задачата има лесно решение* думата *лесно* е употребена като прилагателно име, защото пояснява съществителното име (*решение*) и се съгласува по род и число с него. В изречението *Той реши лесно задачата* думата *лесно* е употребена като наречие, защото пояснява глагола и показва начина, по който се извършва действието.

ПРЕДЛОГ

Предлозите служат за свързване на думите в състава на простото изречение. Като цяло те са неизменяеми думи, а предлозите *в* и *с* имат варианти *във* и *със*, които се използват, ако следващата дума започва съответно с *в*, *ф* (*във вана-та*, *във фурната*) или с *с*, *з* (*със Силвия*, *със Здравко*).

Най-често употребяваните предлози в българския език са: *в, на, от, до, с, за, по, над, под, зад, през, към, край, върху, без, срещу, между* и др.

Например: *чин до прозореца, двор без куче, подвързия за тетрадки.*

5. Посочете предлозите в следните изречения.

1. Тогава се сетих за най-добрия си приятел.
2. Детето разпери ръцете си като птица.
3. През деня те обиколиха стария град.
4. Този труден изпит премина без проблеми.
5. Високо над планината се виеха орли.
6. Писателят влезе в препълнената зала.
7. От този влак слязоха много пътници.

6. Съставете свои изречения със същите предлози.

7. Препишете изреченията, като попълните празните места с предлозите *в* или *с* или с техните варианти *във* или *със*.

1. Заминавам на екскурзия ... вторник.
2. Пиша си ... едно момиче от Враца.
3. Брат ми е по-голям от мене ... седем години.
4. След малко ще играя футбол ... мои приятели.
5. Влязохме ... киното ... закъснение.
6. Вчера говорих ... Сашо по този въпрос.
7. Скъпи гости, добре дошли ... 2.^а клас!
8. Отидох на разходка ... приятелката си Симона.

8. В кои изречения думите са правилно свързани и в кои – не? Обяснете защо мислите така.

А. Не трябва да се говорят лоши неща за приятелите ни.

Б. Не трябва да се говорят лоши неща към приятелите ни.

А. Разхождам се на алеите на любимия ми парк.

Б. Разхождам се по алеите на любимия ми парк.

А. Всички трябва да се стремят за успех.

Б. Всички трябва да се стремят към успех.

А. Винаги ще съм благодарен на моите родители.

Б. Винаги ще съм благодарен от моите родители.

• Какъв извод ще направите за съчетаването на думите и за употребата на предлозите?

9. Допълнете с подходящи предлози, за да образувате правилни изречения.

А. Всички мои приятели се класираха ... втория кръг.

Б. Изпитвам голямо уважение ... своите учители.

В. Той винаги е готов да отговори ... моите въпроси.

Г. Детето много прилича по характер ... майка си.

Д. Прекланям се ... благородното дело на лекарите.

10. Напишете съчинение на тема „Един прекрасен ден“. Използвали ли сте наречия? С каква цел? Посочете предлозите в текста, който сте написали.

ТРЕТИ РАЗДЕЛ: Устно и писмено общуване

31. ДИАЛОГ. ПРЕДСТАВЯНЕ И САМОПРЕДСТАВЯНЕ (Повторение и разширение)

- Ще си припомните какво знаете за речевата ситуация, за представянето и самопредставянето.
- Ще обогатите своите знания за това какво е диалог.
- Ще придобиете и ще затвърдите своите умения за общуване в диалог.

Припомнете си от Тема 2 какво отличава официалното от неофициалното общуване.

ПОМОЩ

Помогнете си с таблицата:

1. Прочетете двата откъса и опишете ситуациите на общуването.

А. – Ученици, запишете в тетрадките си първа точка: „Същност на речевата ситуация“.

– Госпожо, как се пише: *ситуация* или *ситаоация*?

– Пише се с-и-т-у-а-ц-и-я. Тази дума е чужда по произход. Означава „положение“.

Б. – Пепи, ще ходиме ли днеска на кино? Дават „Хари Потър и философският камък“.

– Жоро, при мене ситуацията е напечена, ще ме изпитват по география и затова ужасно ме е страх. Днеска цял следобед ще уча, а пък в неделя ще ходиме на кино.

– Дадено, Пепи! Ще стискам палци всичко да мине окей.

Роли, които задават официално общуване	Роли, които задават неофициално общуване
учител – ученик	баща – дете
началник – подчинен	майка – дете
ръководител на група – член на група	дядо – внуче
непознат възрастен – дете	баба – внуче
продавач – клиент	приятел – приятел
лекар – пациент	съученик – съученик
непознат – непознат	познат – познат

Има роли, които изпълняваме за сравнително дълго време. Такива са например ролите на учители и ученици. Но има и

роли, в които се озоваваме за определен момент, в определена ситуация – например, когато пазаруваме, сме клиенти, а общуваме с продавачи. В поликлиниката сме пациенти, а общуваме с лекари. Независимо от това каква е ролята, от общуващите се очаква да спазват определени правила, за да бъде комуникацията успешна. Някои от тези правила вие познавате от първите теми в 5. клас, а за други ще научите от тази тема.

Как общуващите изразяват учтиво отношение при официално общуване? Вие например как се обръщате към учителя по история, по математика...? Защо? А при неофициално общуване как се обръщате към своите родители, към баба си и дядо си? Важи ли изискването при неофициално общуване да се спазва речевият етикет?

ВАЖНО!

Речев етикет се използва не само при официално, но и при неофициално общуване.

Всеки участник в общуването изпълнява роля на слушач и роля на говорещ; на четящ и на пишещ. Тези роли се наричат комуникативни. Когато общуват двама или повече души, говорим за **диалог**.

2. Да разгледаме следния откъс от повестта на Станислав Стратиев „Пътешествие без куфар“. Главната героиня, крушата Рагаца, се озовава в Париж, защото иска да опознае света. Пред Айфеловата кула тя се среща с един ананас. Ето как протича диалогът между тях:

Не след дълго таксито я остави пред прочутата Айфелова кула. Рагаца вдигна глава да види колко е висока, но не успя, защото горната част на кулата плуваше в слънчева светлина, която затваряше очите.

След като постоя малко със затворени очи пред кулата, тя реши да я разгледа отвътре.

– Госпожицата за кулата ли е? – попита я учтиво един глас.

– И аз съм за кулата – каза Рагаца. – Не само госпожицата.

– Много ще се радвам да придружа госпожицата, докато разглежда кулата – каза същият мек и любезен глас. – Ще разрешите ли?

Рагаца се огледа и видя, че освен нея наоколо няма никой друг, който да бъде наречен госпожица. Изглежда, този говореше на нея.

– Много ми е приятно! – каза той. – Аз съм ананас...

Рагаца, която се беше посмутила в началото, каза:

– Аз пък се казвам Рагаца. Добре, Атанасе, хайде да вървим да видим Айфеловата кула.

– Не Атанас, а ананас – усмихнато я поправи ананасът.

– Изпускаме едно „т“ – каза Рагаца. – Съвсем сигурна съм, че си Атанас, а не Ананас. Такова име няма.

– А аз съм сигурен в обратното – внимателно рече ананасът.

Рагаца капризно сви устни.

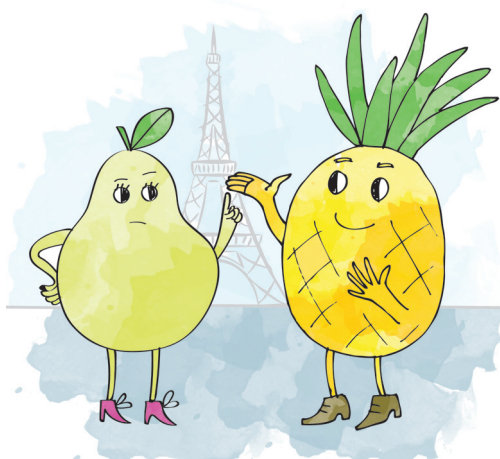
– Искаш да ме изкараш, че не разбирам от имена – каза тя. – Но аз ще ти викам Атанас, както би трябвало.

– Съгласен съм! – галантно каза новопокръстеният ананас и подаде ръка на Рагаца.

ПОМОЩ

В откъса се представя диалог между непознати. Затова общуването между тях е официално. Изразът *Госпожицата за кулата ли е?* е учтив въпрос към неомъжена млада жена. В сравнение с израза *Госпожице*, вие за кулата ли сте? той звучи строго официално и малко остаряло. Но в същото време има

изразена симпатия, поради която се завързва разговор. Комичен е ефектът от учтивото поведение на ананаса и неумението на Рагаца да оцени любезността и галантността на събеседника си. При протичането на разговора се редуват **самопредставяне** (*Много ми е приятно!... Аз съм ананас...*), **въпрос/позволение** (*Много ще се радвам да придружа госпожицата, докато разглежда кулата. Ще разрешите ли?*), **съгласие** (*Съгласен съм*). Това са все действия, извършвани с помощта на словото. Тези действия представят особености на **официалното общуване**.

3. Какво ще се промени в текста, ако Рагаца и ананасът се познават от преди? Съставете въображаем диалог. Какъв ще бъде характерът на общуването?

4. Каква представа придобивате за речевото поведение на героинята Рагаца от текста на С. Стратиев? А за това на героя ананас? Кои от двамата участници в диалога е учтив и кои не е учтив? Защо? Кои коментари на разказвача ви помагат да се ориентирате за това (например: *внимателно рече ананасът*).

- Какво е речниковото значение на думата *галантен*? В кой речник ще направите справка?

ПОМОЩ

Галантен, галантна, галантно, мн. галантни, прил. *Изискано учтив, изтънчен, лю-*

безен, с добри маниери; същ. галантност, галантността, ж. Проявявам галантност.

5. Представете си, че Ананас иска да представи Рагаца на свои приятели (например портокали). Какво ще каже? Изберете:

- А) Уважаеми приятели, това е прекрасната госпожица Рагаца, с която разглеждахме Айфеловата кула.
- Б) Това е Рагаца, круша.

А какво ще каже Рагаца? Изберете:

- А) Позволете да ви се представя. Аз съм Рагаца, круша. Благодарение на ананаса разгледах Айфеловата кула.
- Б) Аманасе, запознай ме с тези портокали!
- Какво ви помогна да изберете от посочените изречения? Обяснете устно.

6. Кои са участниците в диалога? Какво е общуването между тях – официално или неофициално?

- *Мамо, извинявай, ти кой клас си завършила?*
- *Пети, сине... Пети постарому... Ходих две години в Ловешката гимназия.*

Павел Вежинов

- С какви езикови средства е изразено учтиво отношение?

@ ОБЩУВАНЕТО И ИНТЕРНЕТ

7. Анализирайте следните речеви ситуации.

- а) Пишете електронно писмо на ваш приятел от друг град за нова компютърна игра.
- б) Пишете на фирма, за да ви изпрати данни за нова компютърна игра.

- Какъв е характерът на общуването в единия и в другия случай?

32. ОТГОВОР НА ЖИТЕЙСКИ ВЪПРОС. ПЛАН НА ТЕКСТ

- Ще научите защо е важно да изказвате своето мнение и да го защитавате.
- Ще опитате да изразявате мнението си така, че то да бъде убедително и ясно.

Когато общуваме, често ни се налага да изказваме свое мнение по въпроси от всекидневието, например *защо е важно да казваме истината, имат ли децата проблеми, кой приятел е истински*. Наричат такива въпроси проблеми, защото имат повече от един отговор. И понеже са свързани с живота, се използва изразът *житейски въпрос*. Такъв е например въпросът „Защо не можем без приятели“. На него всеки отговаря по различен начин в зависимост от своите разбирания. Изразеното мнение ни помага да споделим нашите мисли, да обясним кое е важно за нас, защо е важно, да се опитаме да убедим другите, че сме прави.

Когато изказваме мнение, е важно да разграничаваме *факт* от *мнение*. Фактът е нещо действително, нещо истинско. Никой не може да оспори фактите, но мнението може да бъде прието или оспорено. Затова, когато има различни мнения, е важно да си служим с факти, за да убедим другите. Не по-малко важно е и да умеем да изслушваме мнение, което е различно от нашето, за да го разберем.

РАЗЛИКА МЕЖДУ МНЕНИЕ И ФАКТ

Да сравним:

- * Истинският приятел ти помага в беда.
- * Моят приятел учи в 5. клас като мен.

В първото изречение се изразява мнение за това кой е истински приятел. Това мнение е лично и е отговор на въпроса „Кой е истински приятел“.

Във второто изречение се назовават два факта:

- а) този, който говори, учи в 5. клас;
- б) той има приятел в 5. клас.

1. Сравнете следните изречения. В кои от тях са посочени факти и в кои – мнения?

Аз съм ученик в 5 Основно училище.
На мен ми харесва да уча в 5 Основно училище.

Моего име е Калина.
Аз харесвам своето име.

Уча английски език.
Моят любим учебен предмет е английският език.

ИЗКАЗВАНЕ НА МНЕНИЕ

Да си припомним от първия раздел каква е разликата между повествование, описание и разсъждение. За да изкажем мнение по даден въпрос, си служим с разсъждения.

Нека да разгледаме един въпрос: „Най-празен от нашите дни е оня, в който не сме се смели нито веднъж, или *защо обичам смях*“. Прекият отговор на въпроса е изказаното по-долу мнение на ученик.

Пряк отговор на въпроса

Да се смееш, означава да гледаш на живота откъм неговата хубава страна, да бъдеш оптимист, да се забавляваш, да се радваш на самия живот.

Авторът на съчинението е доказал мнението си, като е посочил, че доброто настроение идва със смеха. Когато има неприятности, е добре те да бъдат преборени с хубави филми, с приятели, с четене на книги.

Доказателства

Няма ден, в който да не съм се смял. Дните ми винаги са изпълнени с радост, въпреки че понякога съм се озовавал в затруднение, имал съм тревоги. Не ми е трудно да се преборя с неприятностите, защото се доверявам на доброто си настроение. А то идва с филмите, с приятелите, с книгите. Най-много обичам да гледам комедийни филми и да се забавлявам с приятели. Понякога чета и книги, които ме развличат.

Противоположно мнение

Не всички хора споделят това разбиране за живота – да гледат на живота откъм смеешната му страна. За такива хора е важно да бъдат сериозни. Сериозността според тях е признак на сериозно отношение към останалите хора, към нещата от живота. Според тези хора да се смееш, да се забавляваш, означава, че си повърхностен и безотговорен.

Коментар на противоположното мнение

Сериозните хора са по-малко щастливи; те не могат да изразят радостта от това да живееш. Те са по-малко общителни. Имам такъв познат – не обича да разговаря, винаги е сериозен, със затворен характер.

Заклучение и послание (идея, отправена към читателя на съчинението)

Не е хубаво да имаш ден, в който да не си се смял, защото смехът е щастие и здраве. И както се казва – светът е оцелял, защото се е смял.

ПЛАН НА ТЕКСТА

За да подреди своите разсъждения в текст, петокласникът е написал следния план:

1. Какъв е моят отговор на въпроса *Защо обичам смеха.*
2. Как ще докажа моето мнение: първо доказателство – приятелите, второ доказателство – филмите, трето доказателство – книгите.
3. Какво противоположно мнение има по въпроса – то помага да разберем какво мислят другите.
4. Как ще завърша своето съчинение, какво послание ще отправя с моя текст към читателя.

(Да си припомним от първия раздел какво е тема на текста, строеж на текста.)

Сполучливият план представя подтемите и абзаците, които ще ги развият.

2. Какво е вашето мнение за смеха, обичате ли да се смеете? Отговорете писмено.

За да си помогнете:

- Набележете интересни идеи, които ви хрумват, преди да изкажете мнението си. Например запишете думи, които ви хрумват във връзка със смеха.
- След това изберете от тях онези, които смятате, че са важни.
- Съставете прекия отговор на въпроса.
- Запишете кои са вашите доказателства.
- Помислете какво мнение, противоположно на вашето, може да има.
- Съставете послание (какво да запомни читателят от вашия текст).
- Оформете план, за да подредите разсъжденията си.
- Прегледайте още веднъж плана за съчинението си – отговаря ли на вашия замисъл.

3. Петокласник е написал следното за ползите от четенето:

Ас не убичам много да четъ, зашто то ми е по-интересно да си играя на компютара.

Какво ще посъветвате ученика? Защо? Напишете вашите съвети и ги оформете като текст.

ДА ПРОВЕРИМ КАКВО ЗНАЕМ И УМЕЕМ

4. Текстът, в който се изразява мнение, е:

- А) описание
- Б) повествование
- В) разсъждение

ОБЩУВАНЕТО И ИНТЕРНЕТ

5. Какви съвети за споделяне на мнение в интернет форум са посочени по-долу? Защо е важно, когато се изразява мнение по даден въпрос, да не се обиждат другите участници, да се използват факти и разсъждения за доказване на мнението?

Правилник на форум „Животни“

Уважаеми потребители,

Моля всеки, преди да вземе участие в този форум, да се запознае с Общите правила за ползване.

Те са следните:

1. Тук се разрешава:

- да се пишат мнения на кирилица, свързани с домашните ни любимци;
- да се отговаря на мненията на другите потребители, свързани със съответната тема;
- да се пускат обяви за търсене и предлагане на домашни любимци;
- да се пуска информация, която може да бъде полезна на другите потребители.

2. Тук се забранява:

- писането на латиница;
- публикуването на отявлена реклама;
- изразяването на мнения, които нямат нищо общо с тематиката на форума;
- използването на форума за изясняване на междуличностни конфликти;
- изнасянето на лична информация от форума;
- отправянето на публични нападки срещу другите потребители.

Този форум е за **ЛЮБИТЕЛИТЕ** на животните. Ако вие не сте от тях, значи, сте попаднали на грешното място.

Приятни минути във форум „Животни“ на всички потребители!

ВЗЕМЕТЕ НАЙ-ДОБРИТЕ ЕЛЕКТРОННИ УЧЕБНИЦИ

*към Всеки печатен учебник от трите
марки на „Просвета“ от 1. до 7. клас*

виртуални разходки в миналото, в човешкото тяло и в света на животните, в недрата на Земята, в Космоса и в техниката

звукозаписи на песни, приказки, стихотворения и на автентична реч в учебниците по чужди езици

видеофилми и презентации за писатели, поети, исторически личности, празници, явления, животни и растения

интерактивни упражнения с вмъкване, влачене, разместване, свързване, пъзели

забавни игри за развиване на логическо мислене, наблюдателност и съобразителност

галерии от снимки, картини и рисунки, допълващи визуалния материал към уроците

*Разгледайте и поръчайте
на www.prosveta.bg
и www.e-uchebnik.bg*

КОМПЛЕКТЪТ НА „ПРОСВЕТА“

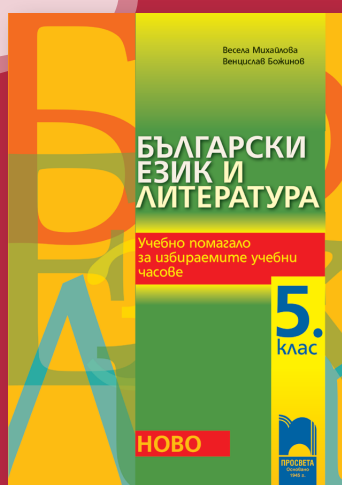

КОМПЛЕКТЪТ НА „ПРОСВЕТА АзБуки“

УЧЕБНО ПОМАГАЛО ЗА ИЗБИРАЕМИТЕ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ

ПО НОВАТА
ПРОГРАМА

КОМПЛЕКТЪТ НА „ПРОСВЕТА ПЛЮС“

Ког 7040.

Разгледайте на www.prosveta.bg.